

FITXA IDENTIFICATIVA**DADES DE L'ASSIGNATURA**

Codi: 35252
Nom: Dret internacional humanitari
Cicle: Grau
Crèdits ECTS: 4,5
Curs acadèmic: 2026-27

TITULACIONS

Titulació	Centre	Curs	Període
1303 - Grau en Dret	Facultat de Dret	4	Segon quadrimestre

MATÈRIES

Titulació	Matèria	Caràcter
1303 - Grau en Dret	Dret Internacional Humanitari	OPTATIVA

COORDINACIÓ

CARDONA LLORENS JORGE

RESUM**I. INTRODUCCIÓ**

Les guies docents dels estudis de grau inclouen informació sobre els processos d'ensenyament i d'aprenentatge d'acord amb un model dissenyat i recomanat per la Unitat d'Innovació Educativa de la Universitat de València Estudi General, que inclou, entre altres aspectes, les competències i els resultats de l'aprenentatge.

Aquest document és la guia docent de l'assignatura optativa semestral Dret internacional humanitari. D'acord amb el que disposa el protocol acadèmic-docent per als graus de la Facultat de Dret de la Universitat de València Estudi General (d'ara endavant, el Protocol), pàgina 4, aquesta guia docent ha sigut elaborada per l'àrea de coneixements de Dret Internacional Públic i Relacions Internacionals d'aquesta Universitat i ha sigut aprovada per la Comissió Acadèmica del Títol de Dret (d'ara endavant, CAT-Dret).

Aquesta guia docent s'aplicarà en tots els grups de l'assignatura Dret internacional humanitari. Cada professor o professora que imparteix un grup de l'assignatura Dret internacional humanitari haurà d'adjuntar, com a annex a aquesta guia docent, el programa d'activitats que pretén desenvolupar en el seu grup. El programa d'activitats de cada professor o professora comporta un nivell elevat de concreció dels continguts de la present guia docent. En tot cas, convé assenyalar que el Protocol expressament afirma, en

la pàgina 5, que «el programa d'activitats del professor no pot contradir la guia docent que desenvolupa».

II. BREU RESUM DE L'ASSIGNATURA

En el *Verifica* (el *Verifica* és la nova denominació del pla d'estudis) del grau en Dret (pàgina 82), figura el que segueix:

CONTINGUTS DEL MÒDUL/MATÈRIA I OBSERVACIONS

Breu descripció dels continguts

Assignatura:

«Dret internacional humanitari», 4,5 crèdits ECTS, assignatura optativa de quart curs en l'itinerari «Jurídic Internacional».

Continguts de l'assignatura:

La protecció internacional dels drets humans. La protecció de l'individu durant els conflictes armats. La responsabilitat internacional de l'individu.

Observacions:

Els programes docents de cada un dels grups de l'assignatura Dret internacional humanitari hauran de conformar-se a la guia acadèmica marc preparada per l'àrea de coneixement de Dret Internacional Públic i Relacions Internacionals de la Universitat de València.

III. UBICACIÓ DE L'ASSIGNATURA EN ELS PLANS D'ESTUDIS

L'assignatura Dret internacional humanitari s'imparteix al llarg del segon semestre del quart curs del grau en Dret, en l'itinerari Jurídic Internacional.

Segons el *Verifica* del grau en Dret de la Universitat de València Estudi General, l'assignatura Dret

internacional humanitari manté una vinculació especial amb l'assignatura obligatòria Dret internacional públic, el bon coneixement de la qual és imprescindible per a l'adequada compressió de l'assignatura Dret internacional humanitari. De fet, l'assignatura Dret internacional humanitari és una especialitat de l'assignatura Dret internacional públic.

n coneixement de la qual és imprescindible per a l'adequada compressió de l'assignatura Dret internacional humanitari. De fet, l'assignatura Dret internacional humanitari és una especialitat de l'assignatura Dret internacional públic.

CONEIXEMENTS PREVIS

RELACIÓ AMB ALTRES ASSIGNATURES DE LA MATEIXA TITULACIÓ

No s'ha especificat restriccions de matrícula amb altres assignatures del pla d'estudis.

ALTRES TIPUS DE REQUISITS

I. REQUISITS PREVIS

No n'hi ha.

II. RECOMANACIONS

Es recomana assistir a classes.

Es recomana assistir a les classes del grup de l'assignatura Dret internacional humanitari en què l'estudiant s'ha matriculat.

Es recomana haver cursat i superat l'assignatura Dret internacional públic.

COMPETÈNCIES / RESULTATS D' APRENENTATGE

1303 - Grau en Dret

Capacitat d'anàlisi dels problemes jurídics i de síntesi en el seu plantejament i resolució.

Capacitat per adquirir una consciència crítica en l'anàlisi de l'ordenament jurídic i de desenvolupar la dialèctica jurídica.

Capacitat per al maneig de fonts jurídiques (legals, jurisprudencials i doctrinals).

Capacitat per comprendre el caràcter unitari de l'ordenament jurídic i la necessària visió interdisciplinària dels problemes jurídics.

Capacitat per comunicar-se correctament de forma oral i escrita en l'àmbit jurídic.

Capacitat per conèixer el contingut i l'aplicació de cadascuna de les branques de l'ordenament jurídic.

Capacitat per conèixer el marc normatiu en l'àmbit comunitari i internacional, les institucions que el componen i el seu funcionament.

Capacitat per llegir i interpretar textos jurídics.

Capacitat per reconèixer la importància del dret com a sistema regulador de les relacions socials.

Capacitat per utilitzar els principis i els valors constitucionals, el respecte dels drets humans, posant una atenció especial en la igualtat entre homes i dones, la sostenibilitat i la cultura de la pau, com a eines de treball en la interpretació de l'ordenament jurídic.

Capacitat per utilitzar les noves tecnologies de la informació i la comunicació en l'obtenció i la selecció de la informació jurídica.

DESCRIPCIÓ DE CONTINGUTS

PART PRIMERA: LA PROTECCIÓ INTERNACIONAL DELS DRETS HUMANS

TEMA 1: LA CONDICIÓN DE LA PERSONA EN EL DRET INTERNACIONAL: DE LA PROTECCIÓ COM A OBJECTE A LA PROTECCIÓ COM A SUBJECTE: LA CONDICIÓN DE L'INDIVIDU AL DRET INTERNACIONAL

1. La protecció de la persona al dret internacional: 1.1. La persona com a objecte de protecció com a integrant de l'element població de l'Estat: nacionalitat, estrangeria i protecció diplomàtica. 1.2. El dret de l'Estat a protegir les persones davant de situacions de perill per a la seva vida i llibertat: l'asil. 1.3. La protecció de la persona per si mateixa sobre la base de la seva dignitat: els drets humans, el dret internacional humanitari i el dret internacional dels refugiats.

2. Antecedents, caràcters i estructura del Sistema Internacional de Protecció dels Drets Humans: 2.1. El procés internacionalització dels drets humans. 2.2. Caràcters del Sistema Internacional de Protecció dels Drets Humans.

Tema 2. LA PROTECCIÓ INTERNACIONAL DELS DRETS HUMANS A L'ÀMBIT UNIVERSAL: EL MARC NORMATIU

1. El subsistema de protecció dels drets humans de les Nacions Unides.

2. El marc normatiu del sistema de protecció: els textos bàsics: 2.1. La Carta Internacional de Drets Humans: A) La Declaració Universal dels Drets Humans; B) Els Pactes Internacionals de Drets Humans del 1966. 2.2. Els tractats bàsics d'especificació de la Carta de Drets Humans: A) Els tractats d'especificació de drets humans de grups en situació de vulnerabilitat; B) Els tractats de drets humans que aborden fenòmens específics. 2.3. Altres instruments internacionals de drets humans a l'àmbit de les Nacions Unides.

Tema 3. LA PROTECCIÓ INTERNACIONAL DELS DRETS HUMANS A L'ÀMBIT UNIVERSAL: EL MARC INSTITUCIONAL

1. Els òrgans principals de les Nacions Unides i els drets humans.
2. Els òrgans subsidiaris i els òrgans convencionals: 2.1. Tipologia d'òrgans. 2.2. Òrgans subsidiaris: A) El Consell de Drets Humans; B) Els procediments especials; C) El procediment de denúncies; D) El Comitè Assessor del Consell de Drets Humans. 2.3. Els òrgans convencionals: A) L'examen d'informes; B) El sistema de comunicacions; C) Les investigacions; D) Les observacions i comentaris generals; E) Altres funcions dels òrgans de tractats. 2.4. L'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans.
3. Característiques comunes del marc institucional.
4. La coordinació institucional del Sistema de Nacions Unides.

Tema 4. LA PROTECCIÓ DELS DRETS HUMANS A L'ÀMBIT REGIONAL: ESPECIAL REFERÈNCIA AL SISTEMA EUROPEU

1. Els drets humans a Europa: la confluència de diversos subsistemes europeus: 1.1. L'instrument principal del Consell d'Europa per a la protecció dels drets civils i polítics: A) El marc normatiu: el Conveni Europeu de Drets Humans i Llibertats Fonamentals; B) El marc institucional de protecció establert pel CEDH: El TEDH. 1.2. El principal instrument del Consell d'Europa per a la protecció dels drets econòmics i socials: A) El marc normatiu: la Carta Social Europea; B) El marc institucional de garantia de la Carta Social Europea. 1.3. Altres convenis de protecció de les persones dins el marc del Consell d'Europa. 1.4. La protecció dels drets fonamentals a la Unió Europea.
2. Altres subsistemes regionals de protecció internacional dels drets: 2.1. El sistema interamericà de drets humans: A) Marc normatiu; B) Marc institucional. 2.2. El sistema africà de drets humans: A) Marc normatiu; B) Marc institucional.

Tema 5. LA PROTECCIÓ DELS DRETS HUMANS A L'ÀMBIT NACIONAL: L'APLICACIÓ NACIONAL DE LA PROTECCIÓ INTERNACIONAL

1. Les mesures generals aplicables als tractats de drets humans.
2. L'aplicació del marc normatiu: valor dels tractats de drets humans al dret espanyol: 2.1. Els tractats de drets humans com a tractats internacionals. 2.2. El valor dels tractats de drets humans com a criteri d'interpretació de la Constitució: l'article 10.2 de la CE.
3. L'aplicació del marc institucional: els actes de les institucions internacionals de protecció de drets humans al sistema espanyol: 3.1. El plantejament del problema a la jurisprudència espanyola. 3.2. La diversitat d'actes adoptats pels òrgans de tractats i el seu valor jurídic a l'ordre internacional
4. L'aplicabilitat interna dels actes jurídicament vinculants a l'àmbit internacional: 4.1. Obligatorietat internacional i obligatorietat interna. 4.2. La necessitat de reformes legislatives a Espanya.

Tema 6. EL LITIGI ESTRATÈGIC EN MATÈRIA DE DRETS HUMANS

1. Concepte de litigi estratègic en matèria de drets humans
2. L'itinerari per fer l'estratègia: 2.1. Els objectius perseguits. 2.2. El mapeig d'actors. 2.3. El mapeig de procediments. 2.4. La confluència d'estratègies
3. Qüestions relacionades amb el procediment internacional
4. L'àmbit dels drets socials
5. Conclusions

PART SEGONA: LA PROTECCIÓ DE L'INDIVIDU EN SITUACIONS ESPACIALS

Tema 7. LA PROTECCIÓ DE LA PERSONA DURANT ELS CONFLICTES ARMATS: EL DRET INTERNACIONAL HUMANITARI

1. Plantejament.
2. El sentit del Dret internacional humanitari.
3. Dret internacional humanitari i dret internacional dels drets humans: 3.1. Autonomia dels dos sectors de l'ordenament jurídic internacional. 3.2. Les relacions entre tots dos sectors.
4. El marc normatiu.
5. Els principis bàsics del dret internacional humanitari

Tema 8. LA PROTECCIÓ INTERNACIONAL DELS REFUGIATS

1. El dret internacional dels refugiats.
2. El marc normatiu: Instruments jurídics garants de la protecció de les persones refugiades.
3. El marc institucional de protecció dels refugiats

PART QUARTA: LA RESPONSABILITAT INTERNACIONAL DE L'INDIVIDU

Tema 9. LA RESPONSABILITAT INTERNACIONAL DE LA PERSONA: LA PERSECUCIÓ DELS CRIMS INTERNACIONALS

1. Idees generals.
2. La persecució de crims internacionals a l'esfera interna: l'abast de la competència penal estatal: 2.1 Competència territorial. 2.2 Competència extraterritorial A) Competència extraterritorial de caràcter personal; B) Competència extraterritorial de caràcter real o de protecció; C) Competència extraterritorial de caràcter universal.
3. La persecució de crims internacionals a l'esfera internacional: els tribunals internacionals: 3.1. Tribunals Internacionals de caràcter Ad hoc. 3.2. Tribunals creats per un Instrument Internacional, però de conformació mixta. 3.3. Tribunals Internacionals de caràcter permanent: El Tribunal Penal Internacional
4. Conclusions.

VOLUM DE TREBALL (HORES)

ACTIVITATS PRESENCIALS

Activitat	Hores
-----------	-------

Teoria-Pràctiques	45,00
Total hores	45,00

ACTIVITATS NO PRESENCIALS

Activitat	Hores
Assistència a altres activitats	0,00
Elaboració de treballs individuals o en grup	0,00
Estudi i treball autònom	45,50
Preparació de classes	22,00
Preparació d'activitats d'avaluació	0,00
Resolució de casos pràctics	0,00
Total hores	67,50

METODOLOGIA DOCENT

Les **classes teoricopràctiques** tenen una duració de 45 hores de docència presencial efectiva. Les classes teòriques estan considerades com una de les activitats formatives que integren la docència presencial. Això significa que, en la seua realització, han d'estar presents tant el professor o professora com els estudiants.

En la primera hora de classes teòriques, cada professor o professora realitza una introducció sobre el contingut de les diverses activitats formatives que té planificades (es consideren activitats *formatives* les classes teòriques, les classes aplicades, les activitats complementàries i exàmens, les activitats dirigides i el treball autònom. Totes i cada una d'aquestes activitats s'expliquen amb caràcter general en aquest epígraf de la guia docent), el seu cronograma, així com el sistema d'avaluació que seguirà. Amb aquesta finalitat, és imprescindible que els estudiants porten el primer dia de classe tant aquesta guia docent de l'assignatura Dret internacional humanitari, com el seu annex, que conté el programa d'activitats que el professor o la professora ha planificat per al seu grup d'aquesta assignatura. Ambdós documents estan disponibles en l'Aula Virtual i en la pàgina web del Departament de Dret Internacional «Adolfo Miaja de la Muela».

En la resta de sessions que es dediquen a classes teòriques, cada professor o professora explica el programa docent de l'assignatura Dret internacional humanitari (reproduït més amunt). En les classes teòriques no s'explica la totalitat dels epígrafs que componen els diversos temes del programa docent, sinó únicament les idees fonamentals de cada tema. No obstant això, ha de subratllar-se que el que és objecte d'avaluació en l'anomenada prova global (vegeu més avall) és la totalitat del programa docent i no solament les idees bàsiques que s'han explicat en les classes teòriques.

En les classes teòriques, cada professor o professora utilitza la metodologia que estima més apropiada, i en general la combinació de diversos mètodes didàctics. Amb caràcter excepcional (no hi ha temps per a més) es poden impartir algunes lliçons magistrals, estructurar les classes teòriques a partir dels dubtes o preguntes que plantegen els estudiants, realitzar comentaris individuals o en grup de textos jurídics, etc. En algunes de les classes, la metodologia docent correspondrà a allò que s'anomena **classes aplicades** o pràctiques, així com a la **d'activitats complementàries**. Les classes aplicades són semblants a les antigues *classes pràctiques*. Segons el Protocol en aquestes classes es fan *activitats aplicades* o activitats que utilitzen metodologies actives d'ensenyament- aprenentatge: estudi de casos, resolució de problemes, pràctiques d'ordinador, aprenentatge basat en problemes, simulacions...

Les **activitats complementàries**, són una novetat introduïda en els estudis de grau que s'han de realitzar obligatòriament en cada grup de l'assignatura Dret internacional humanitari.

L'expressió *activitats complementàries* és massa àmplia. Les activitats complementàries poden consistir en l'organització de seminaris de coordinació, metodològics o sobre un tema o problema concret de l'assignatura; l'assistència a conferències; etc. En general, les activitats complementàries consisteixen en una varietat d'activitats presencials realitzades a l'aula (o fora) sota la direcció del professor/a.

Les **activitats dirigides** estan considerades com una activitat no presencial (no es realitzen a les aules, ni el professor o professora està present en la seua realització). Són, no obstant això, activitats dirigides pel professor o professora corresponent. Consisteixen en el treball que cada estudiant ha de realitzar pel seu compte abans de cada classe teòrica (resums o esquemes del tema, respostes a qüestionaris de cada tema), en concepte de preparació d'aquesta i que haurà de lliurar al professor o professora corresponent. Per aquesta raó, els treballs escrits que els estudiants realitzen ara s'anomenen *lliuraments*.

El total de temps dedicat a la realització dels lliuraments és de 22 hores de treball per a l'estudiant.

En el cas de l'assignatura Dret internacional humanitari, i amb l'objectiu de facilitar les classes teòriques i dinamitzar el seu desenvolupament, s'han preparat uns «materials didàctics», que s'inclouen en l'annex a la guia docent, que contenen el programa d'activitats que cada professor o professora ha planificat per al seu grup d'aquesta assignatura. El diàleg i la reflexió entorn de les respostes aportades pels estudiants pot constituir el contingut de algunes classes teòriques.

El **treball autònom** està considerat com una activitat no presencial i no dirigida. Això significa que ha de ser realitzat de manera autònoma pels estudiants, sense la presència del professor o professora responsable de l'assignatura i sense que el professor o professora dirigeixca o controli que efectivament aquesta activitat es realitza.

L'expressió *treball autònom* fa referència al treball que l'estudiant realitza de forma individual, fora de l'aula i sense la direcció del professor o professora. Són sessions d'estudi i memorització pels estudiants dels continguts del programa docent que figura en aquesta guia docent, destinades a adquirir els coneixements, les competències i les habilitats necessaris per a superar amb èxit l'assignatura Dret internacional humanitari.

Quant a allò que vulgarment s'anomena **els exàmens** (que, entre les dues convocatòries oficials no poden superar les quatre hores de duració), en aquest epígraf cal avançar-ne unes breus idees, que es desenvoluparan amb detall en l'epígraf 9 d'aquesta guia docent.

Els estudis de Grau han introduït canvis importants respecte del sistema d'avaluació que se seguia en les antigues Llicenciatures. La qualificació definitiva de l'assignatura resulta d'un sistema mixt d'avaluació de l'aprenentatge, en el qual es combina una prova global sobre el Programa docent de l'assignatura (el que fins ara s'ha denominat com a examen final) complementada amb un sistema d'avaluació contínua, que abasta l'avaluació del treball realitzat per l'estudiant en tres activitats formatives diferents: les classes aplicades; les activitats complementàries i les activitats dirigides.

complementàries i les activitats dirigides.

AVALUACIÓ

El sistema d'avaluació

Cada professor podrà indicar en l'annex a la seua guia docent l'existència de qualsevol requisit mínim per a aprovar l'assignatura (ja siga en relació amb la prova global o amb l'avaluació contínua). En cas de no establir-se cap requisit mínim en l'annex, s'entendrà que no s'exigeix mínim necessari en la prova global o en l'avaluació contínua per a aprovar l'assignatura.

A-Prova/s escrita/s i/o orals, consistents en un o diversos exàmens que podran ser de tipus objectiu, incloure qüestions teoricopràctiques i/o problemes.

B-Avaluació contínua de cada estudiant, basada en l'assistència regular i participació activa en les activitats presencials proposades, com ara la realització pràctica o la participació en tallers, l'elaboració i/o lliurament de treballs, memòries/informes i/o presentacions orals sobre tals activitats, de manera individual o col·lectiva, tot això prenent en consideració el grau d'implicació i esforç del/ l'alumne/a en el procés d'ensenyament-aprenentatge i les habilitats i actituds mostrades durant el desenvolupament d'aquestes activitats.

C- Avaluació contínua de cada estudiant, basada en l'assistència de l'estudiant a seminaris o visites a institucions; i, en el seu cas, lliurament de treballs, memòries, informes i/o presentacions orals sobre l'activitat realitzada, de manera individual o col·lectiva, tot això prenent en consideració el grau d'implicació i esforç del/ l'alumne/a en el procés d'ensenyament-aprenentatge i les habilitats i actituds mostrades durant el desenvolupament d'aquesta activitat.

Ponderació

La prova global s'ha de valorar entre un 50% i un 70% de la nota final de l'assignatura, mentre que el conjunt d'activitats d'avaluació contínua s'ha de valorar en la proporció restant

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA BASICA

- CARDONA LLORENS, J.; SANZ CABALLERO, S.; ARRUFAT CÁRDABA, A., La protección internacional de la persona, Valencia, Tirant Lo Blanch, 2022.
- BOU FRANCH, V.; CASTILLO DAUDÍ, M., Derecho internacional de los derechos humanos y Derecho internacional humanitario, Valencia, Tirant lo Blanch, 2014

BIBLIOGRAFÍA COMPLEMENTARIA

- ABRAMOVICH, V.; CURTIS, C., Los derechos sociales como derechos exigibles, Madrid, Trotta, 2002
- BOU FRANCH, V.; CASTILLO DAUDÍ, M., Curso de Derecho internacional de los derechos humanos, 2ª ed., Valencia, Tirant lo Blanch, 2010
- BOU FRANCH, V.; TORRES PÉREZ, M., La contribución del Tribunal Internacional Penal para Ruanda a la configuración jurídica de los crímenes internacionales, Valencia, Tirant lo Blanch, 2004
- CANÇADO TRINDADE, A. A.; VENTURA ROBLES, M. E., El futuro de la Corte Interamericana de Derechos Humanos, 2ª ed. revisada, San José (Costa Rica), CIDH-ACNUR, 2004
- CARRILLO SALCEDO, J. A., Soberanía de los Estados y Derechos Humanos en el Derecho Internacional Contemporáneo, 2ª ed., Madrid, Tecnos, 2001
- CASADEVALL, J., El Conveni europeu de drets humans, el Tribunal d'Estrasburg i la seva jurisprudència, Barcelona, Bosch, 2007
- CASTILLO DAUDÍ, M.; SALINAS ALCEGA, S., Responsabilidad penal del individuo ante los Tribunales internacionales, Valencia, Tirant lo Blanch, 2007, 1ª reimpressió en 2010
- FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, C. (Coord.), Derecho Internacional de los Derechos Humanos, 4ª ed., Paracuellos de Jarama, Dilex, 2011
- FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, C. (Dir.), España y los órganos internacionales de control en materia de Derechos Humanos, Paracuellos de Jarama, Dilex, 2010
- FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANÍ, C.; JIMÉNEZ GARCÍA, F., El Derecho Internacional de los Derechos Humanos en la Constitución española: 25 años de jurisprudencia constitucional, Cizur Menor (Navarra), Thomson Civitas, 2006
- GÓMEZ ISA, F.; PUREZA, J. M., La protección internacional de los derechos humanos en los albores del siglo XXI, Bilbao, Universidad de Deusto, 2004
- GUTIÉRREZ CASTILLO, V. L.; LANGA HERRERO, A., (coords.), Los conflictos armados en la era de la globalización, Madrid, Ediciones Parthenon, 2007
- JORGE URBINA, J., Protección de las víctimas de los conflictos armados, Naciones Unidas y Derecho Internacional Humanitario, Valencia, Tirant lo Blanch, 2000
- JIMENA QUESADA, L., Sistema europeo de derechos fundamentales, Majadahonda (Madrid), Colex, 2006
- PRIETO SANJUÁN, R. (ed.), Conducción de hostilidades y Derecho Internacional Humanitario. A

propósito del Centenario de las Convenciones de La Haya de 1907, Medellín (Colombia), Biblioteca Jurídica Diké, 2007

- QUESADA ALCALÁ, C., La Corte Penal Internacional y la soberanía estatal, Valencia, Tirant lo Blanch, 2005
- RIPELL CARULLA, S., España en Estrasburgo. Tres décadas bajo la jurisdicción del Tribunal Europeo de Derechos Humanos, Cizur Menor (Navarra), Aranzadi Thomson-Reuters, 2010
- RODRÍGUEZ-VILLASANTE Y PRIETO, J. L. (coord.), Derecho Internacional Humanitario, Valencia, Tirant lo Blanch, 2002
- SANCHEZ FERRIZ, R.; JIMENA, L., La enseñanza de los derechos humanos, Barcelona, Ariel, 1995
- TORRES PÉREZ, M., La responsabilidad internacional del individuo por la comisión de crímenes de lesa humanidad, Valencia, Tirant lo Blanch, 2008
- TRUYOL SERRA, A., Los derechos humanos, 2ª reimpresión de la 3ª edición, 1982, Madrid, Tecnos, 1994
- VILLÁN DURÁN, C., Curso de Derecho internacional de los derechos humanos, Madrid, Trotta, 2002, reimpresión en 2006
- ZAPPALÁ, S., Qué es la justicia penal internacional, Cánoves, Proteus, 2010